

ירושלמי אקטואלי

יו"ל ע"י "בית המדרש למגידי שיעורים בדף היומי", כפר גנים ג' פתח תקוה

גליון מס' 15 | יבמות י"ד-כ"א | פרשת ניצבים | כ"ח אלול תשע"ו

הארות ירושלמי לראש השנה

הרה"ג רבי אברהם בלאס שליט"א

השופר - ציפייה לישועה

כדי לפעול במגמה להמליך את הקב"ה בעולם צריך להצטייד באמונה עמוקה שאכן בסופו של דבר, למרות כל המכשולים והמשברים מגמה זאת תוגשם וכך מובא בירושלמי (תעניות ב, ד): "מהו 'אחר'? אמר ר' יהודה בי רבי סימון: אחר כל הדורות עתידין בניך להיאחז בעוונות ולהסתבך בצרות וסופן להיגאל בקרניו של איל הזה. 'וה' בשופר יתקע והלך בסערות תימן' (זכריה ט, יד). ר' חונה בשם רבי חנינה בר יצחק: כל אותו היום היה אברהם רואה את האיל נאחז באילן זה וניתור ויוצא, נאחז בחורש זה וניתור ויוצא, נאחז בסבך זה וניתור ויוצא. אמר לו הקב"ה: אברהם כך עתידים בניך נאחזים בעוונות ומסתבכין במלכויות - מבבל למדי, ממדי ליוון ומיוון לאדום. אמר לפניו: ריבון העולמים כן לעולם? אמר ליה וסופן להיגאל בקרניו של איל הזה - 'וה' אלוקים בשופר יתקע והלך בסערות תימן' [זכריה ט, יד]."

הירושלמי ממחיש במספר פרטי דינים את היסוד של הציפייה לישועה. נקדים ונאמר התורה ציוותה על שלש סדרות של תקיעה, תרועה ותקיעה. תקיעה ראשונה מסמלת את המציאות שהעולם נברא ישר. התרועה מסמלת את הסיבוכים שנוצרו, ואילו התקיעה שבסוף מסמלת את האמונה שהעולם בסופו של דבר יחזור להיות ישר.

מובא בירושלמי (ראש השנה ג, ג): "תקע בראשונה ומשך בשנייה בשתיים אין בידו אלא אחת". הסבר הדברים אדם שתקע סידרה של תקיעות ובתקיעה שבסוף הסדרה כלומר, התקיעה שלאחר התרועה הוא מאריך כדי שתקיעה זו תחשב לו גם לתקיעה הראשונה שבסדרה הבאה והוא יחסוך תקיעה אחת, הרי שלדעת הירושלמי הדבר לא ייתפש. התקיעה הארוכה תחשב לתקיעה אחת שמשלימה את הסדרה הקודמת ותו לא. העיקרון העומד מאחורי הדברים הוא שהתקיעה האחרונה שבכל סידרה היא התקיעה המסמלת את הציפייה לישועה. אם נערב כאן יסודות אחרים הרי שנפגע בעוצמתה של ציפייה זו.

המצווה המרכזית של ראש השנה היא מצוות תקיעת השופר. מה עיקר עניינו של השופר. בשאלת עניינו של השופר נאמרו הסברים רבים, ברצוני להצביע לאור הירושלמי על כיוון מרכזי. הירושלמי (ראש השנה ד, ח) עוסק בשאלה מדוע תוקעים בשופר במוסף ולא בשחרית. "רבי יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן מפני מעשה שאירע פעם אחת תקעו בראשונה והיו השונאים סבורין שמא עליהן הם הולכין ועמדו עליהן והרגום. מיגו דאינון חמי לון קראי שמע ומצליין וקוראין באורייתא ומצליין ותקעין אינון אמרין בנימוסון אינון עסיקין (- מתוך שהשונאים רואים אותם קוראים קריאת שמע ומתפללים קוראים בתורה ומתפללים ותוקעים, הרי הם אומרים שבנימוסיהם הם עסוקים). השאלה העולה היא מדוע הירושלמי הנציח סיבה זו, הרי מדובר בסיבה היסטורית.

התשובה לדברים בנויה על יסוד שכבר הצביע עליו המהר"ל מפרג והוא שלגויים ישנו כישרון רוחני לזהות את המהות המיוחדת של עם ישראל, ואת המאורעות ההיסטוריים המיוחדים הקשורים אליו. ההסבר לטעם זה של הירושלמי הוא שהגויים מבינים היטב את המגמות הנכונות של עם ישראל. השופר למעשה הוא הכלי איתו יוצאים למלחמה. יציאה למלחמה פירושו של דברים היא אי הסכמה להתרגל לשגרה. יציאה למלחמה פירושו של דבר היא רצון עז לחולל מהפיכה של תיקון. אחד מהדברים הצורכים תיקון הוא כמובן מרידה בשלטון הזר וגירושו מהארץ, אולם גם כאשר ארץ ישראל היא בריבונות יהודית, הרי שהמהפכה מצריכה פעולות נוספות שמגמתם היא אי הסכמה לשגרה המרדדת, אלא פעילות בכיוון של תיקון העולם.

השופר מסמל את המהפכה היהודית - מהפיכה החותרת ליצירת חברת מופת. למרבה הצער לא תמיד היהודים מפנימים שתקיעת השופר היא למעשה קריאה למהפכה, והם מתייחסים אל מצוות השופר כאל מצווה כמו שאר המצוות - בנימוסיהם הם עוסקים. במילים אחרות השופר מסמל את הציפייה לישועה.

לע"נ
שמעון בן סוליקה ז"ל
הונצח ע"י
משפחת דהן

לע"נ
רבקה וייסטון
בת
ר' יהושע העשיל ז"ל
הונצחה ע"י המשפחה

קרן דניאלי
לזכר דניאל זונפלד ע"ה
הונצח ע"י קרן דניאלי
לע"נ של הר"ר אברהם גליק ז"ל

הירושלמי אינו מסתפק בכך אלא מביא דעה נוספת שתקיעה שמטרתה להיות אחרונה בסדרה וראשונה בסדרה נוספת תקיעה כזו אינה עולה לסדרה הקודמת. "תקע בראשונה ומשך בשנייה בשתיים אין בידו אלא אחת. ר' אבא בר זמינא בשם ר' זעורה: אפילו אחת אין בידו. למה? ראשה גבי סופה מצטרף וסופה גבי ראשה מצטרף. לא, ראשה אית לה סוף ולא סופה אית לה ראש". ההסבר העומד מאחורי הדברים הוא שבעל התוקע צריך להיות מרוכז כולו ביסוד הציפיה לישועה שבאה לידי ביטוי בתקיעה הסוגרת את הסדרה ובשום פנים ואופן לא

לערב כוונות נוספות.

דין נוסף בעניין זה (ירושלמי ראש השנה ד, י) הוא אם אדם תקע תשר"ת בנשיפה אחת יצא ידי חובה - "אמרן בנפיחה אחת, אשכחת תני: אמר בנפיחה אחת יצא".

מה שיותר חשוב מן התקיעות הבודדות הן הסדרות. אנו מוצאים כאן את אותן יסוד המחבר בין עולם בראשיתי ישר לבין המשברים שקיימים, בפועל, בעולם, ומסיים באמונה שלמה בעולם מתוקן.

כיצד צריך להרגיש אדם בראש השנה

בתלמוד הבבלי אין כל רמז לאיסור תענית בראש השנה. לעומת זאת בירושלמי אנו פוגשים שני מקורות מפורשים האוסרים תענית ביום ראש השנה.

המקור הראשון הוא בירושלמי (ראש השנה א, ג): "חד אמר: אי זה אומה כאומה הזאת. בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו שאינו יודע היאך דינו יוצא, אבל ישראל אינו כן, אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים זקנם ואוכלין ושותין ושמים, יודעים שהקב"ה עושה להם ניסים".

נשים לב ששמחה זאת היא למרות שראש השנה הוא יום הדין. הביטחון שלנו שהקב"ה ידון את ישראל לכף זכות הוא כה גדול שהוא אף מוסיף על השמחה.

מקור נוסף הוא בירושלמי (תעניות ג, ג). המשנה (תענית ג, ג) קובעת: "וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים... אותה העיר מתענה ומתרעת (-תוקעת בשופרות) וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות. ר' עקיבא אומר מתריעות אבל לא מתענות". המשנה מסבירה שישנו הבדל בין העיר הספציפית הסובלת מהצרה לבין סביבותיה. אם העיר הסובלת מוטלת החובה גם להתענות וגם להתריע, הרי שהערים הקרובות אליה חייבות להתענות (דעת חכמים) או להתריע (דעת ר' עקיבא) ותו לא. הירושלמי (תעניות ג, ג) מסביר את דעתו של ר' עקיבא הסובר שסביבותיה מתריעות אבל לא מתענות "שכן מצאנו בראש השנה מתריעין אבל לא מתעניין".

נשים לב שהירושלמי אינו מסתפק רק באיסור הצום אלא מדבר על ריבוי השמחה גם מן הצד החיובי. הירושלמי מדגיש את החגיגות של ראש השנה על ידי שהוא מחייב בגדים חגיגיים, והופעה חיצונית נאותה - "אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים זקנם".

ובנושא החירות. בפרק ג' במסכת ראש השנה ישנה מחלוקת במשנה האם תוקעים בשופר פשוט או בשופר כפוף.

התלמוד הבבלי (ראש השנה כו, ב) פוסק כדעת ר' יהודה, המצריך שופר כפוף (ראש השנה כו, ב), והסיבה היא שככל

הנושא המרכזי של ראש השנה הוא המלכת הקב"ה בעולם שבא לידי ביטוי מרכזי בתקיעת השופר שהיא למעשה הצהרה שאנו מאמינים שבסופו של דבר העולם יהיה מתוקן, ממילא הקב"ה יהיה מלך על כל הארץ.

אמונה במלכות ה' בעולם אין פירושה שמציאות זו תתחולל רק בדרך נס. המציאות של מלכות הקב"ה בעולם תלויה גם בגורם האנושי. בתקיעת השופר כל אחד ואחד מזהיר שהוא יעשה את כל המאמצים מצדו כדי לשפר את העולם על ידי שיוציא לפועל את כל הפוטנציאל הטמון בו.

גם הגמרא בבבלי וגם הגמרא בירושלמי מדגישים את היסוד הידוע שעם ישראל הוא זה שקובע את התאריך. הירושלמי מרחיב סוגיה זאת על ידי משל של בית דין של מטה שקובע ביחס לבית דין של מעלה (ראש השנה א, ג): וחורנה [דעה אחרת] אמר: אי זו אומה כאומה הזאת בנוהג שבעולם השלטון אומר: הדין היום והליסטים [-השודד] אומר למחר הדין למי שומעין לא לשלטון?! אבל הקב"ה אינו כן. אמרו בית דין: היום ראש בשנה הקב"ה אומר למלאכי השרת: העמידו בימה יעמדו סנגורין יעמדו קטיגורין שאמרו בני היום ראש השנה. נשים לב שהמשל משתמש בבטוי בני. השמחה הגדולה ביותר של אב היא שהבן מייצג אותו בכבוד. העובדה שהקב"ה בחר בישראל לקבוע את החודש פירושו הוא שהקב"ה רוצה שעם ישראל יפעל בעולם. לאחר משל זה מופיעים משלים נוספים שממחישים עקרון זה - "אמר ר' לוי: למלך שהיה לו אורלוגין (שעון) כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר ר' יוסה בר חנינה: למלך שהיה לו שומרה (סוכת שמירה) כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר ר' יצחק: למלך שהיה לו אוצרות, כיון שעמד בנו מסרה לו. ורבנן אמרי: לרופא שהיה לו נרתיק של רפואות כיון שעמד בנו מסרם לו".

כדי שאדם יצליח להוציא לפועל את כל כוחותיו, הרי שהוא צריך להיות שרוי בשמחה ולהרגיש בן חורין. תנאי היסוד של ההמלכה הם שמחה וחירות.

כדי שאדם יהיה שמח, הרי שאסור לאדם לפעול בדרכים שבאופן טבעי מפריעות לתחושת השמחה. לדוגמה צום מפריע להרגשה הזורמת של שמחה, ולכן אסור לצום בראש השנה.

השנה ג, ג), גם כאשר הוא מסביר את דעת ר' יהודה (ראש השנה ג, ה) הרי הסברו הוא שהתקיעה בראש השנה בשופר כפוף היא לא משום שאנו נדרשים בראש השנה לכפוף את קומתנו, אלא בגלל סיבה טכנית - שופר כפוף שכיח יותר - "אמר רבי יוחנן טעמיה (-טעמו) דר' יהודה כדי ליתן את המצוי על המצוי ואת שאינו מצוי על שאינו מצוי". לדעת הירושלמי אין בנמצא דעה שמצריכה כפיפות בראש השנה

שהאדם כופף את עצמו יותר בתפילת ראש השנה, הרי שהדבר טוב יותר - "אמר ר' לוי: מצוה של ראש השנה ושל יום הכפורים בכפופין... ומר סבר בראש השנה כמה דכיף איניש דעתי טפי מעלי" (-כמה שאדם כופף את עצמו יותר הרי הדברים משובחים יותר).

הירושלמי מציג מהלך שונה. ראשית הוא מדגיש את דעת התנא קמא שבראש השנה תוקעים בשופר פשוט (ירושלמי ראש

ש"צ שטעה וחתם האל הקדוש

לבטלה, מאחר שהרבה פוסקים הסכימו לסמוך על הירושלמי ואין הדבר תלוי בדעת הרוצה בכך כמו שמשמע מהב"י.

ובשו"ע (סי' נט) פסק ש"צ שטעה בברכת יוצר בענין שצריך לעבור אחר תחתיו, אם טעה מקדושה ואילך אין השני צריך להתחיל אלא ממקום שפסק, וכתב המחצ"ש (סק"ו) שמרן חזר בו ממה שכתב בב"י וס"ל עיקר כדעת הפוסקים שהביאו הירושלמי להלכה.

מדברים אלו למד הגרע"י זצ"ל (חזון עובדיה ימים נוראים עמ' ר) שה"ה לש"צ שטעה בתפילת החזרה וחתם האל הקדוש במקום המלך הקדוש שאינו צריך לחזור לראש התפילה, מכיון שכל הקהל ענו קדושה ברכת אתה קדוש כתחילת ברכה היא ודי לו לחזור לאתה קדוש. ומוסיף שהרי הדברים ק"ו, ומה ברכת יוצר שבאמת ברכה אחת היא, ואינה מסתיימת עד החתימה, כאשר הש"צ טעה אינו חוזר לתחילת הברכה אלא ממשיך ממקום שפסק, מכיון שכשאמרו קדושה כתחילת ברכה דמי, כ"ש ברכת אתה קדוש שהיא ברכה בפני עצמה אלא שקבעו חז"ל שכון ששלש ברכות השבח דינו כברכה אחת, שיש לומר מכיון שענו הציבור קדושה ברכת אתה קדוש כתחילת ברכה דמי ואין לחזור לראש התפילה ולומר שוב סדר קדושה.

הגרש"ז אויערבך זצ"ל(הו"ד בקובץ חזון עובדיה ח"ב) כתב להעיר על דברים אלו, שיש לחלק בין קדושת יוצר לקדושה שבחזרה, שהקדושה שבתפילה היא מגוף הברכה וכדברי הרמב"ם בנוסח התפילה ש"צ מברך לעולם ברכה שלישית בנוסח זה נקדישך וכו', אבל קדושת יוצר היא תוספת דברים ומשום כך אינו חוזר לראש.

אך הגרע"י זצ"ל דוחה את דבריו משני פנים, חדא, דאף אם נימא שהקדושה היא מגוף הברכה, מ"מ אינו מחוייב לחזור לראש וכיון שהציבור ענו קדושה אין להטריחם לחזור ולאומרה שנית, ועוד שהרי המאירי (שם לד.) דימה דין חזרת הש"צ לדין הירושלמי, מוכח שאין לחלק כלל בניהם.

אחת התוספות המרכזיות שמוסיפים בתפילת ש"ע היא חתימת ברכת הקדושה בהמלך הקדוש, לפי שהקב"ה ביושבו על כסא דין בימים אלו לשפוט את העולם וכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, חותם גזר דינם אם לשבט אם לחסד ומראה שמלכותו בכל משלה ומלך במשפט יעמיד ארץ, משום כך תיקנו לחתום המלך הקדוש.

כאשר יחיד מתפלל תפילת הלחש ובשגרת לשונו חתם האל הקדוש, אם נזכר תוך כדי דיבור יתקן לומר המלך הקדוש, ואם עבר תוך כדי דיבור חוזר לראש התפילה, נידוננו נסוב האם גם ש"צ שטעה בחזרה ונזכר לאחר כדי דיבור, האם דינו שווה ליחיד.

יסוד הענין מופיע בברכות (לד.) טעה בג' ראשונות חוזר לראש, באחרונות חוזר לעבודה. ופסק השו"ע(סי' קכו ס"ב) להלכה כדברי גמ' זו, והוסיף כל מקום שהחיד חוזר ומתפלל, אם טעה הש"צ כמותו בתפילת החזרה חוזר ומתפלל. נמצא דאם טעה הש"צ וחתם האל הקדוש ונזכר לאחר כדי דיבור חוזר לראש התפילה וחוזרים לומר שוב קדושה בציבור וכן פסק בבן איש חי (נצבים אות יח).

אולם בירושלמי (ברכות פ"ה ה"ג) איתא בטיטי אשתתק באופנים (פ' לאחר קדושה בברכת יוצר אור), אתון ושיילון לר' אבון א"ל מכיון שעניתן קדושתא כתחילת ברכה דמי, וכתבו תלמידי רבינו יונה (שם לד.) זה שעובר תחתיו יתחיל מ'לאל ברוך נעימות' שמשם ואילך כתחילת ברכה דמי, וכ"כ התוס' והרא"ש ועוד. ובטור (סי' נט) כתב ש"צ שטעה בברכת יוצר אחר קדושה, אין השני צריך להתחיל אלא מקדושה ואילך שסיום הקדושה נחשב כסוף ברכה. וכתב הב"י איני יודע למה הרמב"ם השמיט הלכה זו, אמנם בתשובות הרשב"א (ח"א סי' לה) כתב כיון שהירושלמי אינו כגמ' דידן לא משגחינן ביה, ואפשר שזהו טעמו של הרמב"ם שאם איתא דהוה ס"ל הכי לא שביק מינה, ומסיים הב"י לענין מעשה הרוצה לסמוך על הנך רבוותא שהביאוהו אין מוחין בידו. ובדרכי משה כתב הרמ"א ול"נ דאסור לחזור לראש

עניית אמן אחר חרם ושבועה

"לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו" (כט יא)

משא"כ שם דהחרם הוא כללי שנתנו רשות להחרים כל מי שגזלו, ואין כאן תועלת ישירה מהחרם משום כך מועיל אף שלא בפניו.

עניית אמן כתשלום עבור מצוה - הגמ' בשני מקומות (חולין פז. ב"ק צא:) מבארת שאדם שחטף לחבירו מצוה צריך לשלם לו עליה עשרה זהובים, והוא שכר המצוה. וכתב רבינו ירוחם (נתיב לא ח"ד) היה לו הן למול ובא אחר ומלו חייב ליתן לו עשרה זהובים, אך אם נתנו לאחר לימול ובא אחר ומלו פטור, והביאו להלכה הרמ"א (חו"מ שפב). וכתב הטור (יו"ד סוס"י כח) "והכא אפי' תפס (בעל המצוה תשלום מחוטף הברכה) מפקינן מיניה, כיון שענה אמן, דהא אמרינן גדול העונה יותר מן המברך, ואם לא שמע הברכה איהו דאפסיד אנפשיה, ואין לפוטרו בכך שיתן לו תרנגול אחר לשחוט דהוא מצוה אחרת וכו'". ובסמ"ע (סק"ז) כתב סיבה נוספת שאין לפוטרו בנתינת תרנגול אחר לשחוט משום שאין מצות השחיטה מוטלת עליו משום כך פטור, משא"כ מצות מילה שהמצוה מוטלת על האב, אף במקום שיענה האב אמן מ"מ חייב לשלם כיון שהמצוה מיוחדת לאב בבנו יותר מלשאר בנ"א. אמנם הש"ך חולק על הסמ"ע ומוכיח מהראשונים שאף במצות מילה אין חילוק בין האב לאחר ובשניהם אם ענה אמן פטור החוטף מלשלם, וברמ"א מיירי שלא יכל האב לענות אמן כגון שדחפו או שברך בשקט והאב לא שמע ומשום כך חייב לשלם עשרה זהובים.

ברוח הימים הנוראים הבאים לקראתינו, נסיים בכוח ועוצמתה ומעלתה של עניית אמן יהא שמיה רבה, שכל העונה אמן יהא שמיה רבה בכל כוחו קורעין לו גזר דין של שבעים שנה.

בהזדמנות זו נודה לרב ישראל מאיר ריאני על יוזמתו הברוכה להחיות מחדש את התלמוד הירושלמי, ולהנגיש אותו לכל דורש, יתן ה' ויוסיף חיל להגדיל תורה ולהאדירה. בברכת שנה טובה, כתיבה וחתימה טובה

דרש הירושלמי (סוטה פ"ב ה"ה) אין אלה אלא שבועה שנא' "והשביע הכהן את האשה בשבועת אלה", מכאן שהעונה אמן אחר השבועה כשבועה דמי"

הכרח הירושלמי לדרשה זו משום שלא מצאנו מפורש שנשבעו ישראל בעצמן והרי הכתוב אומר לעברך בברית ה' ובאלתו, דמשמע שנשבעו ע"כ צ"ל שבשעה שענו אמן אחר השבועה בהר גריזים והר עיבל חשוב כשבועה עצמה.

דין זה פסק השו"ע (חו"מ סי' פז סי' יז) וז"ל: כיצד שבועת הדיינים מפי הדיינים, משביעין אנו אותך בשם אלהי ישראל או במי ששמו חנון, שאין לזה בידך כלום והוא עונה אמן עכ"ל. נמצא דכשהנשבע עונה אמן אחר מאמר הדיינים נחשב הדבר כאילו נשבע ממש.

חרם - כתב הרמב"ם (פ"א מהלכות טוען הי"א) דכל הצריך להשבע, קודם שישבע יכול להטיל חרם על המשביעו שמא משביעו שלא כדין, ואחר שהמשביע יקבל עליו החרים ישביעו ב"ד את הנשבע, ואף בהטלת החרם ברגע שענה המשביע אמן על דבר החרם חשוב הדבר כמקבלו עליו, וב"ד יכולים להשביע את הנשבע, והובאו דברים אלו להלכה בשו"ע (שם סי' כב). וכתב הסמ"ע (סק"ט) אף שלעיל (סי' פב ס' ט) פסק השו"ע שניתן להטיל החרם אף שלא בפניו, ולכאן כיון שצריך לענות אמן איך יועיל להחרים כשאינו כאן, יש לחלק שכאן כיון שאף המשביע נמצא בכדי להשביעו על דעת המקום ועל דעת הב"ד, ומשכך מצריכים אותו לענות אמן בכדי לאיים עליו שיאמר האמת, אך לעיל מיירי דרוצה לצאת מביה"כ משו"ה אינו צריך להיות נוכח בזמן החרם וחל החרם עליו אף שאינו כאן. אך הט"ז ממאן בביאור הסמ"ע ומבאר שיסוד הדברים אם יש תועלת בחרם או לאו, שבנידונונו אם לא יקבל עליו החרם לא ישבע המחוייב שבועה ולכן יש תועלת בקבלת החרם בכדי לחייבו בשבועה,

"השיעור היומי"

ניתן לקבל בכל יום את השיעור בדף הירושלמי במייל או בוואצאפ.

נא לשלוח את כתובת המייל או המספר נייד.

ל: 052-4636288

עורך: ראש בית המדרש הרב ישראל מאיר ריאני שליט"א

חברי המערכת: הרב איתמר נגר | הרב מאיר וולברשטיין | הרב מרדכי הרבסט | הרב נפתלי וסרמן

כתובת האתר: www.lomdimyerushalmi.org